

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**Факультет обліку та фінансів**  
**Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на здобуття ступеня вищої освіти  
магістр

на тему: «Місцева демократія і її особливості функціонування в умовах  
децентралізації влади в Україні»

Виконала: здобувач вищої освіти  
за освітньою програмою  
Політологія  
спеціальності 052 Політологія  
ступеня вищої освіти магістр  
групи 1  
Іщенко В. С.  
Керівник: Некряч А. І.  
Рецензент: Громадська Н. А.

**Полтава 2023 року**

## ЗМІСТ

|                                                                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                            | 3  |
| РОЗДІЛ 1.....                                                                                                         | 6  |
| ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....                                                                   | 6  |
| 1.1. Поняття, зміст та сутність демократії .....                                                                      | 6  |
| 1.2. Сучасні інститути демократії .....                                                                               | 13 |
| РОЗДІЛ 2.....                                                                                                         | 19 |
| СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ: В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ<br>ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ .....                              | 19 |
| 2.1 Етапи становлення місцевої демократії в Україні.....                                                              | 19 |
| 2.2 Функціонування місцевої демократії в країнах Європейського Союзу (на<br>прикладі Швейцарії, Італії, Франції)..... | 24 |
| РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ<br>СПРАВАМИ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗВЦІЇ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....       | 32 |
| 3.1 Характеристика окремих форм місцевої демократії в Україні.....                                                    | 32 |
| 3.2 Участь громадян в управлінні місцевими справами: проблеми та<br>перспективи .....                                 | 45 |
| ВИСНОВКИ .....                                                                                                        | 51 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....                                                                                      | 53 |

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Місцева демократія та демократія в цілому є доволі обговорюваними темами сьогодення та викликають багато суперечностей у людей різного віку, статі, статусу та віросповідання. Демократія ідентифікується як влада народу та несе в своєму розумінні гуманістичні ідеї. Її історія становлення та розвиток не може залишити байдужим жодну людину, адже демократичні ідеї зароджувалися ще у Стародавній Греції та продовжують розвиватися по сьогоднішній день.

Функціонування демократії напряду пов'язано з існуванням прямої та представницької моделей. Разом з тим, інститути демократії взаємопов'язані з утвердженням та вдосконаленням даних моделей, що у свою чергу повніше розкриває їх суть та складові. З плином часу ми можемо спостерігати відсторонення громадян від політичних процесів. Це може бути спричинено рядом фактів, тому необхідно напряду актуалізувати пряму демократію, залучати людей до виявлення їх активності задля того, щоб громадяни могли впливати на владні процеси.

Слід наголосити на тому, що дана робота присвячена саме дослідженню місцевої демократії, її функцій, інститутів та становлення як ключової основи децентралізації влади в Україні.

**Метою роботи** є вивчення та аналіз функціонування інститутів місцевої демократії, її форм, змісту в контексті вітчизняної та зарубіжної практики.

**Основними завданнями є:** розкрити сутність понять «народовладдя», «місцева демократія», «референдум», зробити історичний аналіз становлення місцевої демократії в Україні та визначити ключові напрямки вдосконалення інституту місцевої демократії, проаналізувати місцеву демократію в Україні, з'ясувати механізми демократичних інститутів в Україні, описати становлення місцевої демократії, її принципи. Провести порівняльний аналіз форм місцевої демократії в окремих країнах Європи з різним державним устроєм.

**Об'єктом дослідження** є місцева демократія як інститут народовладдя.

**Предметом дослідження** є моделі та механізми місцевої демократії в сучасних умовах на прикладі України, а також окремих європейських країн.

**Методи дослідження** були використані з урахуванням завдань, мети, обраних об'єкта та предмета дослідження. А саме, загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукція, індукція). Вони дали змогу виявити особливості функціонування місцевої демократії як політичного інституту.

Використовуючи системний та структурно-функціональний метод ми змогли розкрити внутрішню будову місцевої демократії, а також демократії в цілому, виявили ключові їх функції.

За допомогою порівняльних складових ми змогли зіставити місцеву демократію в окремих європейських країнах.

Використовуючи історичний метод ми розібрали та детально дослідили історичний процес становлення місцевої демократії в Україні.

**Огляд використаних джерел.** Місцева демократія та демократія в цілому викликала зацікавленість у різних вчених, котрі досліджували дану тему. Серед них Р. Даль, І. Грицак, Л. Нагорна, А. Некряч, С. Ліпсет, М. Вегеш. Вони розкрили основні принципи функціонування інституту місцевої демократії.

**Наукова новизна отриманих результатів.** Дана кваліфікаційна робота є сукупним дослідженням щодо місцевої демократії та демократії в цілому як значущого інституту здійснення влади в сучасних умовах децентралізації влади в Україні.

**Практична значущість.** Матеріали, які є в кваліфікаційній роботі можуть бути в подальшому використані в освітньому процесі спеціальності «Політологія», при підготовці та проведенні круглих столів, написанні рефератів, есе з тематикою становленням демократії в Україні.

**Апробація результатів дослідження.** Виступ на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні трансформації сучасного суспільства» із статтею «Право як важливий інститут сучасного суспільства».

**Структура та кваліфікаційної роботи.** Дана кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, котрі поділені на шість підрозділів, висновки, список використаних джерел.

## РОЗДІЛ 1

### ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ

#### 1.1. Поняття, зміст та сутність демократії

Сучасне суспільство в умовах постійного розвитку не може існувати поза межами загально-цивілізаційних засад тому що, без гуманізму не може існувати демократії. У літературі існує багато визначень даного поняття, але їх об'єднують критерії свободи громадян та пріоритетності прав людини.

Демократія – суспільне самоврядування, яке здійснюють громадяни через безпосередню участь у вирішенні громадських справ шляхом народного голосування.

Різноманітність даного поняття розкривається в її категоріальних апаратах, таких як: соціальний (тобто, не може існувати без суспільних відносин); політичний (пов'язаний із владою, політичним режимом тощо) та державно-правовий аспект (функціонує через певні державні інститути, які забезпечують діяльність системи спираючись на демократичні принципи, котрі є формально закріпленими) [13].

Аналізуючи сутність демократії необхідно зупинитися на розгляді її функцій, які існують задля підвищення політичної та соціальної діяльності людей в управлінні державними справами. Основними функціями демократії є: суспільно-стимулююча, установча, організаційно-політична, регулятивно-компромісна, контрольна та охоронна.

Суспільно-стимулююча функція зосереджується на врахуванні думки громадян, їх активності при прийнятті важливих державних рішень.

Установча функція являє собою формування складу владних представників спираючись на конкурсну основу, тобто демократичним шляхом.

Організаційно-політична – спрямована на зосередження та організацію владних механізмів виключного законним демократичним шляхом. Дана функція тісно переплітається із самоврядуванням народу, що формує зв'язки між усіма демократичними ланками (громадськими організаціями, державними адміністраціями тощо) [28].

Регулятивно-компромісна полягає у забезпеченні наявності багатьох різних думок, поглядів, інтересів суб'єктів демократії та культурних складових, які згуртовують політичних представників навколо інтересів суспільства. Дана функція також врегульовується нормативно-правовими актами.

Контрольна функція спрямована на забезпечення нагляду та перевірки органів державної влади та контролю за їх прямою діяльністю спираючись за законодавчі документи.

Охоронна функція зосереджується на забезпеченні державою прав та свобод громадян, запобігання правопорушень та відповідальність за їх здійснення, а також надання безпеки кожному громадянину.

Необхідно додати, що демократія – це політичний режим, в якому народ є основним джерелом влади. Дане поняття можна розглядати і з іншої сторони, як форма суспільного самоврядування, яку здійснює народ, котрий бере участь у обговореннях питань державного значення (пряма демократія), чи уповноважена особа, котра представляє інтереси більшості (представницька демократія).

Пряма демократія (безпосередня) відображається при найповнішій участі людей конкретної держави в управлінні державними справами. Сюди можна віднести голосування при прийнятті законодавчих документів, вибори, референдуми, опитування громадян для запровадження важливих питань, наприклад, територіального масштабу.

Вибори – це пряме здійснення народовладдя, котре є легітимним при формуванні найвищих представницьких складових держави, яке зазначене у Конституції України та нормативно-правових документах. Також, доволі

важливим принципом виборів є таємність голосування, що є у свою чергу є основоположним складником волевиявлення громадян. Говорячи про таємність голосування потрібно усвідомлювати, що саме це дає можливість кожному виборцю вільно, без страху та осуду робити свій вибір на користь певного кандидата [15].

Слід розглянути два види виборчих систем, а саме: мажоритарну і пропорційну. Перша – це виборча система при якій представницький мандат отримує саме той кандидат, який має більшість голосів установлену законодавством. Пропорційна система базується на засаді відповідності кількості представницьких мандатів відсотку отриманих голосів на виборах. Основною перевагою даної виборчої системи є те, що вона орієнтована на врахування при розподілі депутатських мандатів якомога більшого числа голосів виборців, унеможливлення неврахування значного їх числа, особливо більшості, що може ставатися в мажоритарній системі [24, с. 152].

Насамперед, при розгляді безпосередньої демократії можна окреслити її основні складові: волевиявлення народу, суспільний інтерес, юридична частина. Характеризуючи дану форму народовладдя можна стверджувати, що це пряме волевиявлення народу із загальних соціальних, культурних, економічних та політичних питань, що не заперечує чинному законодавству та несе за собою певні нормативно-правові складники.

Представницька (непряма) демократія відображається через відстоювання інтересів громадян конкретними уповноваженими особами. Також, цю форму вважають менш демократичною, ніж пряму, бо вона характерна для великих територій, і виходячи з цього важко та навіть неможливо організувати зібрання всіх громадян, що є необхідною складовою для даної форми демократії.

Разом з тим, непряму форму реалізації демократії окреслюють як здійснення влади народом через довірених осіб, що контролюється законодавством. Саме представництво виникає від влади народу і отримує певні

повноваження через пряму виборчу діяльність. Безумовно народ характеризує представницького суб'єкта методом легітимації [22, с.157].

З поняттям «демократія» як суспільно-політичним феноменом тісно переплітається суверенітет.

Суверенітет (найвища влада) – неподільність, верховенство, самостійність держави, що в свою чергу полягає в тому, щоб самостійно розв'язувати внутрішні справи без втручання будь-кого іншого. Верховна Рада УРСР 16 липня 1990 року прийняла Декларацію про державний суверенітет, після чого Україна стала незалежною державою у міжнародних відносинах.

Розрізняють три види суверенітету: національний, народний, державний

Народний суверенітет – в цілому розглядають як принцип, котрий ґрунтується на повноті державної влади в руках народу конкретної країни (контроль за діяльністю державних органів, участь у суспільних справах економічними, соціальними та політичними засобами та безпосереднє здійснення політики). Даний принцип вважають одним з ключових для демократії.

Національний суверенітет – це повнота влади в руках конкретної нації, котра має можливість розвиватися насамперед у політичному аспекті.

Слід зазначити, що демократія ширше розкривається через розуміння понять «маса», «народ», «натовп».

Маса – суттєва частина людей з мінімальним рівнем групової організації, котрі належать до різних соціальних груп. З даним поняття безпосередньо пов'язана масова свідомість, що в свою чергу є найважливішою ознакою маси.

Народ – це конкретні люди спільного походження, яких об'єднує мова, культурна та історична спадщина.

Натовп – це стихійне, безструктурне об'єднання значної кількості людей, які не мають конкретної мети, але обурені певною подією.

Охарактеризувавши поняття «маса», «народ» та «натовп» можна зазначити, що найбільш мінливим є «маси», оскільки вони виникають випадково, а також можуть формуватися через завчасно сплановані дії. Разом з тим, проведення мітингів, пікетів тощо, як правило, заздалегідь готується. Маси зазвичай пасивні, якщо є натовпом, але можуть бути і активними, більш організованими. Тобто вони є мінливими і часто непередбачуваними.

Демократія ширше розкривається через розуміння принципів її функціонування, а саме: плюралізм, поділ влади, гласність, принцип належного контролю.

Принцип плюралізму характеризується наявністю різних думок, точок зору, свободи вірування, політичних об'єднань тощо. Слід зазначити, що ключовим проявом плюралізму в політиці є багатопартійність, так як він функціонує саме так, щоб усі політичні сили, об'єднання мали рівні права на виборах, також не слід забувати про опозицію, котра забезпечує свободу думок, що є необхідним для прийняття коректних рішень. Даний принцип втілює в себе основні складові демократичного суспільства, оскільки гарантує свободу у вираженні думок.

Принцип поділу влади – згідно з ним державну владу поділяють на три гілки, кожна з яких незалежно функціонує одна від одної – виконавча, законодавча та судова. Фундатором даного принципу вважають Шарля Монтеск'є, котрий сформулював поділ влади у своєму творінні «Дух законів». Також, говорячи про мислителів стародавньої епохи, то саме Аристотель першим розподілив владу на виконавчу, законодавчу та судову. Він наголошував, що законодавча влада повинна була вирішувати питання миру і війни, оголошення смертної кари, проблеми міждержавних союзів тощо. Виконавчу владу Аристотель вбачав у розподілі владних посад, а судову – при належному функціонуванні судів.

На нашу думку, ефективна діяльність влади буде забезпечена при дотриманні певної умови – кожна гілка влади повинна займатися суто своєю діяльністю та не переважати над іншими, не допускаючи узурпації влади.

Принцип гласності передбачає доступність, відкритість інформації про діяльність громадських та політичних організацій. Гласність може стосуватися і інших сфер суспільного життя, які можуть носити моральний та правовий характер, котрі чітко окреслюються законом та мають свої межі.

Принцип належного контролю – головним методом контролю є перевірка роботи органів державної влади, які повинні дотримання вимог законодавства. Після перевірки державні органи та відповідні особи інформуються про порушення та несуть певну відповідальність [29].

Крім того, у демократичному суспільстві основним критерієм є права та свободи громадян, пріоритетність їх інтересів, людина – цінність. Вкрай важливим для удосконалення демократії є запровадження самоврядування, яке у свою чергу є компонентом державного управління.

Безумовно під час дослідження теоретичного методу здійснення демократії необхідно зосередити увагу на підходах, які у свою чергу, є доволі важливими під час дослідження суті демократичних механізмів. Можна виокремити інституційний, економічний, культуралістський та особистісно-типологічний підходи.

Розглядаючи інституційний підхід можна сказати, що у світовому демократичному досвіді його вважають першим історично сформованим підходом. Спираючись на працю «Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція» Роберта Даля він вважав, що існування демократії можливе при наявності таких інституцій як: свободи голосування, наявності вільних та чесних виборів, свободи утворення організацій, свободи вільного висловлення своїх думок та забезпечення права політичних акторів змагатися за голоси у виборчих перегонах.

Наступний підхід – економічний, він характеризується тим, що демократія напряду залежить від економічного зростання країни. У середині XVIII ст. існувала теорія модернізації суть якої була спрямована на процеси економічного зростання та модернізацію. Визнавали, що чим більше суспільство розвивається в економічній сфері, тим більше воно має можливість вдосконалювати демократичні процеси в межах певної території.

На нашу думку, саме економічний фактор є ключовим у розвитку демократичних процесів, тому що низький економічний показник тягне за собою ряд проблем, серед яких і безробіття, падіння достойного рівня життя, спалах різних хвороб та інші негативні чинники, котрі будуть заважати розвитку демократії.

Безумовно і культуралістський підхід діє на поведінку людей наголошуючи на необхідності соціалізації. Даний підхід підкреслює певні сформовані установки, котрі дотичні до соціально-ціннісних орієнтацій, і саме реалізацію демократії трактують як вплив на значущість великих соціальних груп.

Говорячи про особистісно-типологічний підхід необхідно окреслити, що при належності конкретної особи до сталої соціальної групи включаючи особистісні характеристики людини, спосіб соціалізації та психологічна складова формують її приналежність до певної соціальної групи. Процес розвитку демократії, в межах певного суспільства, спричинив формування масової свідомості та розвитку особистісно-ціннісних орієнтацій, що у свою чергу призводить до індивідуальних складових при розвитку демократизації.

Отже, необхідно наголосити на тому, що саме при дотриманих належних принципів демократії народ є ключовим регулятором та джерелом влади спираючись на загальноприйняті основи гуманізму та пріоритетності прав та свобод людини.

## 1.2. Сучасні інститути демократії

Демократія як складне структурне поняття складається з конкретних явищ, які в свою чергу взаємодіють між собою та виступають основоположними елементами здійснення влади, а її принципи реалізуються в конкретних інститутах. Крім того, демократія як ключова система складається з політичних інститутів, котрі забезпечують функціонування державної влади на основі реалізації прав і свобод громадян [38].

Основоположним чинником функціонування інститутів демократії є насамперед утвердження громадянами факту їх існування, тим не менш, механізм удосконалення даних інститутів потребує легітимації, тобто законності як з боку громадян, так і з боку державних органів.

За своєю суттю, поняття «інститут» у загальносуспільних науках передбачає політичну та соціальну складову. Також, певні структури та громадські організації досліджуються зі сторони загальновизнаних процедур.

Слід додати, що головною метою державних демократичних інститутів є об'єднання суспільства, що, у свою чергу, віддзеркалює баланс між громадянським суспільством та державою.

Задля того, щоб ширше та детальніше розглянути дане поняття, потрібно зупинитися на понятійному апараті.

Інститут демократії – це законно оформлений, незалежний елемент державної влади, який створено для здійснення та організації народовладдя. Можна зазначити, що інститут доступу до публічної інформації ґрунтується на принципі відкритості, а інститут виборів, в свою чергу на принципі участі громадян у функціонуванні державного апарату влади [43].

Загалом демократичні інститути можна охарактеризувати як своєрідну складову самоорганізації громадян, що здійснює керування політичними

процесами за участю державних органів регулюючись нормативно-правовою базою та законодавчими актами.

Основоположним чинником належного функціонування інститутів демократії є саме усвідомлення народом факту їх існування та можливість впливати на ситуації, котрі відбуваються в суспільстві.

Інститути демократії класифікують за певними ознаками, а саме: за характером вони поділяються на функціональні та структурні. До перших можна віднести депутатський запит, законодавчу ініціативу, громадську думку тощо, до структурних інститутів - депутатські фракції, постійні комітети парламенту тощо [43].

За ступенем складності розрізняють прості та складні інститути, прості насамперед не містять інших інститутів, сюди відносять народні обговорення, депутатський запит, а складні формуються з декількох інститутів (інститут парламентаризму складається з комісій, інститутів парламентських комітетів тощо).

Інститути демократії поділяються за юридичною силою на консультативні та імперативні, перші можуть бути привернуті до уваги ініціатором проведення (публічне обговорення, мітинги тощо), а імперативні зобов'язують до виконання ухвалених рішень (вибори, референдуми тощо).

Разом з тим, інститути демократії можуть функціонувати як формальні та неформальні. Формальні за своєю основою є підкріплені законодавчо, тобто узаконеними та офіційно зареєстрованими, а неформальні діють на основі звичаїв, соціальних правил, норм та існують на основі моральних стандартів.

Розглядаючи механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та демократичних інститутів держави можна зазначити, що громадянське суспільство є зразком суспільного розвитку, яке детермінує певний зв'язок між державними органами і недержавними утвореннями, тобто інститутами

громадянського суспільства, з ціллю контролю державних органів, які в свою чергу мають діяти в межах чинного законодавства.

У різних теоріях інституціоналізму зазначено, що у тих суспільствах, де люди живуть не за писаними правилами дотримуючись сталих процедур можуть з легкістю приживатися.

Як уже зазначалося, демократичний досвід виступає у політичній та соціальній формах. Перша регулюється методом реалізації державної влади та управлінського процесу, а друга – характеризується залученням громадян до вирішення важливих питань суспільного значення, включаючи самоврядування. Комплексність дій соціальних суб'єктів як у політичній складовій, так і у соціальній спрямована на одержання чи втримання влади та втілення в життя чіткої демократичної політики. Звісно, мова йде про здійснення державної політики, подолання криз, урегулювання конфліктів та зміну певних суспільних відносин, реалізацію державної політики за участю громадян. Безумовно, при демократичній складовій, а саме громадському контролю зважаючи на соціальне спрямування основною умовою є врахування інтересів громадян при здійсненні державної політики в соціальній, економічній та інших сферах.

Загалом, задля стійкого розвитку демократичних інститутів в Україні потрібно, по-перше, щоб основними осередком діяльності демократичних інститутів були місцеві структури, наприклад, територіальні громади, бо саме їм було б простіше представляти інтереси громадян. По-друге, необхідно затвердити багаторівневу структуру між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади.

Окреслюючи дане поняття необхідно зазначити, що саме партії, референдум, президенство є ключовими прикладами демократичних інститутів.

У структурі прямої демократії вагоме місце посідають вибори.

Вибори – це форма безпосередньої, тобто прямої взаємодії громадян в управлінському процесі шляхом формування органів місцевого самоврядування або вищих представницьких органів.

В Україні шляхом таємного голосування, на основі прямого, загального, рівного виборчого права обираються громадянами: Верховна Рада України, Президент, органи місцевого самоврядування (міські, сільські, селищні ради, а також їх голови).

Слід враховувати, що виборам характерні певні закономірності та тенденції. Зазвичай, тенденції можна спостерігати між різними групами електорату, що є наслідком різного світогляду, свідомістю, поведінкою, матеріальним становищем та іншими факторами. Закономірності, у свою чергу, простежуються у певних факторах: існуванні політичного плюралізму, що дає змогу громадянам реалізовувати свій вибір; залежність поведінки електорату від політичних, соціальних та економічних чинників; необхідність гарантування всім учасникам виборчого процесу рівних умов.

Разом з тим, виборам характерний окремий понятійно-категоріальний апарат, який включає в себе свідомість електорату, електоральну поведінку, електоральну ситуацію та структуру електорату.

Свідомість електорату відображає процес виборчої компанії, впливає на поведінку виборців і саме від неї залежить довіра до інститутів влади.

Свідомість, поведінка та проблема електорального вибору, насамперед при виборчому процесі, залежить від іміджу, політичної реклами котра певним чином діє на почуття та емоції громадян, привертає їх увагу до певного політичного суб'єкта.

Електоральна поведінка, у свою чергу, охоплює вчинки людей спрямовані на реалізацію особистих інтересів у політичній сфері. Безумовно, вона є комплексом діяльності, котра у свою чергу, впливає на орієнтацію електорату з приводу розподілу їх повноважень представницьким органам влади.

Електоральна ситуація включає в себе певні політичні, ідеологічні та соціальні особливості на яких і побудована виборча кампанія.

Структура електорату обумовлена взаємовідносинами між різними соціальними групами виборців, та є однією з основних характеристик виборчого процесу. Слід додати, що електоральні відносини виникають під час взаємодії неоднорідних соціальних груп, і саме вони впливають на формування органів місцевого самоврядування.

Електоральний процес напряду пов'язаний з електоральними відносинами. Він формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників та відображає інтереси різних груп населення.

Слід враховувати, що електоральний процес функціонує при умові соціокультурної складової, яка діє у суспільстві з чітко окресленими культурними та політичними традиціями, ціннісними орієнтаціями, ментальністю та рівнем обізнаності громадян насамперед у політичній сфері. З огляду на вищесказане політичні актори обирають ті компоненти дій, які б визначали техніку впливу на електорат з огляду на діючі проблеми [2, с.120].

Таким чином, взаємозв'язок між громадянами та владними структурами регулюється виборами, які спряють зміцненню держави, її потенціалу, підтримки внутрішньодержавної стабільності. Слід зазначити, що наявність суперництва між кандидатами на виборах може навіть дестабілізувати вищесказане та викликати розмежування. З огляду на це, вибори є стійким інструментом формування демократичних механізмів в державі, котрі повинні бути спрямовані лише у позитивну сторону, задля зміцнення демократичних стандартів та цивілізаційного існування в межах певної території.

Референдум – це інститут демократії, прямий спосіб здійснення народом своєї незалежної волі законним шляхом, котрий є обов'язковим для виконання та може стосуватися питань місцевого та загальнонаціонального рівня.

Місцевий референдум проводиться в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці задля вирішення вагомих питань місцевого значення. Рішення котрі приймаються на референдумі є законодавчо закріпленими та несуть правовий характер. Зазвичай, це рішення котрі стосуються припинення повноважень місцевого голови, перейменування вулиць тощо.

Загальнонаціональний референдум проводиться в межах цілої країни. Спираючись на законодавчі акти та Конституцію України ст. 72 загальнонаціональний, всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою або Президентом. Призначення всеукраїнського референдуму відбувається відповідно до народної ініціативи за вимогою не менш як 3 мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менше як у двох третинах областей і не менш як по 100 тисяч підписів у кожній області.

Необхідно додати, що загальне голосування є також інститутом демократії. Аналізуючи статтю 38 Конституції України можна стверджувати, що громадяни України мають право бути обраними та обирати органи державної влади. У законодавчих актах прописано, що право голосу має особа якій є 18 років і вона являється громадянином України.

Як уже зазначалося вище, свобода слова є ключовою складовою існування демократичних інститутів. Громадяни можуть вільно висловлювати свої думки з різного роду питань, навіть якщо вони стосуються критики чиновників, не задоволеність громадянами соціального, економічного чи політичного становища в країні, не боячись осуду чи переслідування.

Отже, взаємозв'язок між усіма вищеперерахованими частинами формує повну картину функціонування демократичних інститутів, котрі мають дотримуватися нормативно-правового регулювання, давати гарантії та забезпечувати вільну участь громадян у державотворчому процесі.

## **РОЗДІЛ 2**

### **СТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ: В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ**

#### **2.1 Етапи становлення місцевої демократії в Україні**

Протягом багатьох років місцева демократія в Україна переживає великі трансформаційні процеси, завдяки еволюційним передумовам, які спричинені політичними, економічними та соціальними чинниками. Також, значна частина теоретичного та наукового знання, традицій та історичної спадщини спричинила розвиток і удосконалення місцевого самоврядування [29].

Розглядаючи історичні передумови становлення місцевого самоврядування в Україні потрібно зазначити, що дослідники виділяють конституційні та історичні передумови місцевого самоврядування. Спираючись на класифікацію, яку запропонував науковець І. Грицак, виділяють чотири етапи становлення [11].

Перший етап становлення сягав зародження держави східнослов'янських племен на теренах українських земель до середини XIV ст., на тогочасний період їх основою була суверенна громада. Характеризувався цей період наявністю хуторів – місцевістю для проживання людей, яка схожа на район, але з плином часу та історико-територіального розвитку вона змінилася на місто.

Другий етап характеризується поєднанням елементів західноєвропейської моделі місцевого самоврядування, хронологічні рамки якого сягали середини XIV ст. – першої половини XIX ст.

Третій етап – відзначився русифікацією українських територій, а саме: східної, південної та центральної частини, які входили до складу Росії, хронологічні рамки якого починалися з XVII ст. та досягли свого піку в XIX – XXI ст.

Четвертий етап становлення характеризується українізацією місцевої демократії, починаючи з двадцятих років XX ст. – дотепер [11].

Інші науковці виокремлюють шість етапів становлення місцевого самоврядування в Україні. Саме В. Тужик запропонував конституційну модель, котра включає в себе ці шість етапів.

Перший етап – виникнення самоврядування у Київській Русі основою якого було звичаєве право, котре визначалося певними особливостями, такими як: культурні, релігійні та інші, конкретної соціальної групи, де вони сформувалися.

Зароджувалося місцеве самоврядування на теренах східнослов'янських племен в родах та сім'ях, потім уже набуло значення сусідство. Виходячи з вищесказаного, почали утворюватися хутори, міста, поселення, в яких функціонувало звичаєве право.

На території України в період Київської Русі були такі різновиди місцевого самоврядування як: громадське самоврядування в містах, віче (піднімали питання вигнання князя, війни та миру) та сусідська община (мала землю корпоративної власності та представляла своїх громадян у відносинах з іншими феодалами) [34]. Другий етап – переломною частиною якого було переміщення культурно-політичного осередку з територіальної складової Києва на західну Україну, тобто до Галичини, і саме тоді створилося Галицько-Волинське князівство.

Слід зауважити, що містам було надано Магдебурзьке право (місцевого права) XIII ст. Характерною особливістю даного право було те, що містам окремо надавалася можливість організовувати самоврядування на засадах самовладності (лави та магістрати у складі лав), селяни звільнялися від феодалів. Місто Сянок першим отримало атрибути магдебурзького права у 1339 р. завдяки князю Болеславу-Юрію, потім у 1356 році – Львів [31, с. 20].

Спираючись на той факт, що Магдебурзьке право стосувалося та розповсюджувалося лише на населення католицької віри, а православні українці були усунені від участі у місцевих справах та вирішенні питань загально-

соціального характеру, а також, діюча влада, котра була в руках католиків, керувала важливими рішеннями з приводу торгівлі, продажу та покупки майна, питань проживання певного населення в місті. Можна стверджувати, що Магдебурзьке право не принесло бажаного результату і було доволі неефективним для українського населення в ту добу.

З часом відбувався частковий перехід до європейської системи. Існував певний посередник між селом та польським і німецьким паном – вїйт – представник, котрий мав компетенції у місцевій владі.

У XVII столітті було введено кріпацтво в межах України – це був проміжний етап в якому, спостерігалася повна відсутність особистих прав у селян, а також право на громаду. Після вигнання польського пана були поновлені соціальні, господарські та економічні права селян, але козацькі старшини постійно контролювали та втручалися в міське самоврядування і відповідно спостерігалася незадоволення людей даною ситуацією [11].

Третій етап – велася жорстока політика з ліквідації українського народу та місцевого порядку, було ліквідовано магдебурзьке право. У 1785 році створені міські думи (розпорядчий орган місцевого самоврядування) в період царської Росії. На основі Жалуваної грамоти 1785 року – акту виданого Катериною II, визначався правовий статус міст, який розповсюджувалося на Лівобережну та Слобідську Україну. Відбувалося посилення русифікації, спостерігалася стандартизація форм суспільного життя за російським прикладом.

Четвертий етап – Ради часів СРСР, котрі поєднували функції органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Слід зазначити, що належним чином не виконувалися функції місцевого самоврядування, оскільки виконками були частиною апарату управління і матеріальна база цих органів була відсутня.

Даний етап пов'язують із Директорією та Генеральним Секретаріатом. Розвиток місцевого самоврядування в Україні спричинила діяльність

Центральної Ради, а саме 20 листопада 1917 року був підписаний Третій Універсал, в якому зазначалася потреба у «вживанні всіх заходів щодо закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях». Однак, ці положення не були виконані. Органи місцевого самоврядування ліквідували і замінили повітовими та губернськими радами [51].

П'ятий етап – 7 грудня 1990 року затверджений Закон «Про місцеві Ради народних депутатів УРСР» - період відродження місцевого самоврядування, відтоді почався процес демократичного управління базуючись в межах місцевого самоврядування [20].

24 серпня 1991 року було проголошено незалежність України – це провідний етап становлення державності.

Шостий етап – розпочався 28 червня 1996 року з ухвалення Конституції України, і відтоді місцеве самоврядування набуло конституційного ладу. Слід підкреслити, що у Конституції України зазначалися і чітко розмежовувалися механізми та принципи функціонування місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Закон України «Про місцеве самоврядування» підписаний 21 травня 1991 року є актом, в якому затверджуються правові засади місцевого самоврядування, саме цей документ став основоположним, у ньому закріплюються повноваження органів місцевого самоврядування, правовий статус і відповідальність посадових осіб.

Після здобуття Україною незалежності основною ідеєю було верховенство права, дотримання усіх демократичних принципів та свобод. Також, однією з основоположних ідей державотворення стало народовладдя.

Конституція України визнає, що народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи

державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5 Конституції України) [23].

У сучасній літературі можна знайти багато визначень поняття «демократія», його розглядають в різних аспектах, а саме: форма державного устрою, політичний режим, народовладдя, діяльність політичних організацій, тип політичної культури тощо. Також, демократія дотична до понять свободи, рівності, пріоритетності прав людини, усі ці морально-правові чинники включають в себе поглиблене розуміння демократії [23].

Отже, слід наголосити, місцеве самоврядування у своєму історико-політичному досвіді пройшло доволі довгу стежу, яка характеризувалася різними змінами, як у позитивну сторону, так і в негативну. З плином часу, ми можемо стверджувати, що дані історичні події призвели до розвитку та становлення місцевої демократії в Україні. Враховуючи все вищезгадане у нас є підстави для розвитку та вдосконалення місцевої демократії на належному рівні.

## **2.2 Функціонування місцевої демократії в країнах Європейського Союзу (на прикладі Швейцарії, Італії, Франції)**

На нашу думку, у політичному устрої Європи простежується закономірність інтеграції в межах ЄС до створення цілісної європейської держави. Слід підкреслити, що реалізується державна політика на декількох рівнях (місцевому, регіональному та національному) та саме це, головним чином, впливає на розвиток та функціонування місцевої демократії. Основна проблема при здійсненні реформ місцевого самоврядування полягає в тому, щоб установити оптимальний баланс між централізацією (одним з головних елементів якої є місцеве самоврядування) і децентралізацією.

Рада Європи весь час свого існування працює над створенням та функціонуванням громадянського суспільства та участі суспільства у демократичному процесі. Також, дана організація у 1950 році розробила Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Штаб-квартира Ради Європи перебуває у місті Страсбурзі (Франція), до її складу входить 46 держав, серед них: Бельгія, Данія, Ірландія, Швеція, Люксембург, Нідерланди, Італія, Велика Британія, Норвегія, Туреччина, Греція, Іспанія, Молдова, Україна, Фінляндія, Угорщина, Монако, Чорногорія, Азербайджан, Північна Македонія, Албанія та інші країни. При цьому, Російська Федерація була виключена з членства РЄ з 16 березня 2022 року у зв'язку зі своєю агресією проти України. 31 жовтня 1995 року Україна стала членом Ради Європи.

Діяльність цієї організації ґрунтується на тому, що без злагодженої роботи органів місцевого самоврядування, без сильних органів влади та відповідальної громадської участі не може існувати по-справжньому демократичного суспільства.

Вищезазначені засади спостерігаються як у діяльності Ради Європи, завданням якої є посилення діяльності органів місцевої влади з підтриманням місцевих реформ, так і у співпраці між членами Європейського комітету.

Європейська хартія місцевого самоврядування підписана 15 жовтня 1985 року декламує принципи місцевої самостійності, дії самоврядних органів державної влади до складу яких входять члени Ради Європи. Хартія встановлює основоположні норми, котрі складають основу демократичної системи місцевого самоврядування.

Слід додати, що у 2009 році був підписаний Додатковий протокол про право на участь у справах органів місцевої влади. Також, у 2008 році Рада Європи запровадила Стратегію інновацій та належного управління на місцях. Вона складається з 12 принципів: чесне проведення виборів; відкритість і прозорість; верховенство права; зворотній зв'язок; ефективність і результативність; етична поведінка; раціональне управління фінансами; підзвітність; права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність; сталий розвиток та стратегічна орієнтація.

Отже, завданнями вищезазначених принципів є зміцнення відносини між громадянами та органами місцевого самоврядування спираючись на верховенство права, забезпечення справедливості та права голосу усіх громадян на належному рівні.

В основі Європейської хартії місцевого самоврядування лежить принцип субсидіарності. Тобто, це означає, що на найвищий рівень виносяться окремі питання, які не можуть вирішуватися на нижчому. Тому, владні структури можуть умішуватися саме в тих випадках, коли суспільство не може вирішити окремі питання управлінського характеру.

Також, до ключових задач Європейського комітету з питань місцевої та регіональної демократії можна віднести прикордонне співробітництво між

місцевою владою, відносини між органами влади та спроби зміцнення громадської участі.

Слід підкреслити, що наприкінці 1990-х років спостерігалися значні зміни у європейських країнах, насамперед пов'язані із тим, що тогочасне економічне планування не приносило бажаних результатів через старі адміністративно-територіальні одиниці. Безліч європейських програм вимагають наявності регіонів, котрі повинні відповідати конкретним політико-географічним показникам. З часом з'являються нові територіальні одиниці, а саме регіони у таких країнах як: Італія, Франція та окремі території Греції.

Територіальна складова місцевого самоврядування розвивається і формується як в сторону великих, так і в сторону невеликих регіонів. Перш за все, це можна віднести до реформи розширення муніципальних утворень і пов'язано саме з тим, що у багатьох західноєвропейських країнах декілька територіальних одиниць можуть бути у складі одного муніципального об'єднання (територіальна складова держави, в межах якої здійснюється місцеве самоврядування, і яка володіє певною фінансовою основою). До того ж, потрібно більшість питань вияснити саме на рівні окремих сіл. Також, за останні десять – п'ятнадцять років зросла тенденція до децентралізації місцевого самоврядування у європейських країнах.

Значну роль відіграє Конгрес місцевої і регіональної влади у Європі, головним напрямом діяльності якого є забезпечення права на місцеве самоврядування. Він створений у 1994 році, і вважається консультативним органом у якому представлені насамперед регіональні та місцеві органи держав, які входять до складу Ради Європи. До основних завдань Конгресу входять: розвиток демократії на регіональному рівні, допомога новим демократичним державам у формуванні адміністративних утворень на місцях.

Також, існує Група місцевих і регіональних парламентів, яка діє в межах Європарламенту, вона займається співпрацею між регіональною та місцевою

владою щодо проблем у містах, наприклад, таких як безробіття. Консультативна рада створена у 1988 році та є дорадчим органом Єврокомісії. Слід додати, що у деяких державах центральна влада залучає місцеві органи у свою владну систему, що у свою чергу, не є демократичним принципом здійснення влади.

Спираюсь на Римські договори, підписані у 1957 році країнами-засновницями Бельгією, Нідерландами, Італією, Францією, Люксембургом та Федеративною Республікою Німеччиною, можна сказати, що певна кількість суспільних відносин у законах ЄС перебуває на значно високому рівні у порівнянні з національними законодавствами, і саме безпосередньо закони Євросоюзу спричиняють ущемленню прав регіональних органів влади у певних країнах.

Слід наголосити іще на одну значну проблему пов'язану з регіональним та місцевим самоврядуванням, яка існує в рамках Європейського Союзу – це проблема фінансової допомоги зі сторони окремих фондів ЄС малорозвиненим територіям. На сьогодні провідна роль у виділенні дотацій (допомоги з держбюджету для збалансування бюджетів нижчих рівнів) та субсидій відіграють національні уряди, котрі спираються в першу чергу на власні інтереси, а не на інтереси конкретного регіону, що є чинником фінансування. Важливо зазначити, що саме політика фінансування окремих регіонів недостатньо ефективна в окремих країнах. Це призводить до збільшення кількості адміністративних одиниць середнього осередку у європейських країнах. За останні п'ять років такі країни як Португалія та Великобританія пройшли реформу у даному напрямку.

Уже з 1980-х років у країнах Європейського Союзу почала розвиватися власна політика територіального, а саме регіонального розвитку. Дана політика спирається на певні фонди (Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку та інші), котрі фінансують малозабезпечені регіони за рахунок загальних доходів Євросоюзу від зовнішнього митного тарифу.

Говорячи про конкретні плани розвитку регіонального самоврядування у Європейських країнах, слід зауважити на одну властивість – в основному, у більшості країн спостерігається дифузія влади, що проявляється у зміні функцій окремих органів самоврядування. Місцеві органи можуть бути жертвами даного процесу, в тому випадку, коли він здійснюється на користь незалежних адміністративних структур. Також, може відбуватися інституційна диференціація влади та спостерігатися тенденція до інтеграції різних органів управління в межах окремої цілісної публічної галузі.

Як уже зазначалося, Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року є основним документом для країн Ради Європи. Цей документ містить моделі управління місцевого самоврядування та загальноприйняті правила, котрі гарантують адміністративну та фінансову незалежність місцевих рад. Також, Європейську хартію ідентифікують як «еталон у вирішенні справ місцевого самоврядування для держав-членів європейської співдружності».

Розглядаючи преамбулу даного документу, можна зазначити, що в ньому йдеться про право громадян брати участь в управлінні місцевими справами; для забезпечення наближеного до громадян управління створюються органи місцевого самоврядування, котрі наділені певними владними повноваженнями; місцеве самоврядування, в свою чергу, є однією з ключових основ демократичного ладу, місцеві органи влади повинні створюватися демократично та бути наділені правом прийняття владних рішень.

Можна сказати, що певна частина компетенцій держав переходить до наднаціональних інститутів Європейського Союзу. Також, спираючись на Декларацію про регіоналізм у європейських країнах прийняту Асамблеєю регіонів Європи у 1996 році, основною нормою якої є те, що регіони стають незалежними суб'єктами міжнародних відносин у межах наддержавних інститутів, а саме це означає, що статус регіону може змінитися лише при згоді даного регіону.

Також, з метою розвитку та удосконалення місцевої демократії в Україні слід провести аналіз деяких європейських країн, а саме: Франції (унітарна), Швейцарії (федеративна) та Італії (унітарна). Вищеперераховані країни було обрано спираючись на їх різну політичну історію та державний устрій.

Почнемо розгляд даних країн з точки зору особливостей нормативно-правового забезпечення. Основні засади здійснення прямої демократії на місцевому рівні розкриваються, перш за все, у конституції.

Спираючись на статтю 123 Конституції Італійської Республіки ми можемо зазначити, що «кожна область має статут, який відповідно до Конституції і законів Республіки встановлює положення, що стосуються внутрішньої організації області. Даний статут регулює здійснення права законодавчої ініціативи і референдуму щодо законів та адміністративних дій області...». До того ж, у статті 132 наголошено на обов'язковому референдумі на місцевому рівні (зміні територіальних меж областей, комун тощо) [57].

У діючій Конституції Французької Республіки у п.1 ст. 3 зазначено про загально право народу на референдум, а саме, що «національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників або шляхом референдуму» [30]. Після 1980-х років Франція почала політику децентралізації влади, також, конституція зазнала деяких змін (1981 р., 2004р.), котрі запропоновані у I та II Законах «Про децентралізацію». Слід додати, що Розділ XII Конституції Французької Республіки більш ґрунтовний. В ньому описувалося та закріплювалося норму, що у статуті громади має бути визначено право виборців кожної громади, у випадку подачі петиції, вимагати її включення до порядку денного представницького органу громади, якщо питання входить до компетенції цього органу. Зазначено, що проекти рішень та акти, якими займається територіальна громада можуть виноситися виборцями даної громади на місцевий референдум [56].

У Конституції Швейцарії не простежуються акти та положення про врегулювання прямої демократії на місцевому рівні, але ми можемо звернути увагу, що вони діють на загальнонаціональному рівні. У кантональних законодавствах, а саме у конституціях кантонів йдеться про унормування форм та процедур прямої демократії на місцях [59].

Говорячи про інші законодавчі акти, а саме – окремі закони, можна зазначити, що Франція є типовим прикладом функціонування різних документів, що визначають питання реалізації громадської ініціативи. Спираючись на Закон про зміну територіальних кордонів громад, котрий містив вимогу щодо обов'язкового схвалення даних змін відповідною громадою, у 1971 році почали проводитися перші місцеві референдуми – «I Закон про децентралізацію». З часом приймалися важливі законодавчі акти з метою удосконалення місцевої демократії. Уже в 2004 році було затверджено «II Закон про децентралізацію», в якому йшла мова про більш покращені вимоги до удосконалення прямої демократії.

Беручи до уваги статuti територіальних громад слід зазначити, що право на реалізацію безпосередньої демократії на місцевому рівні закріплені в нормативних документах територіальних громад, особливо це притаманно Італії. Спираючись на вищезгадане ми можемо зазначити, що Конституція Італійської Республіки (Статуті області) декламує здійснення права законодавчої ініціативи на місцевому рівні.

Підводячи підсумок всього проаналізованого можна сказати, що в унітарних державах (Італії та Франції) положення, які визначають право громадян на пряму участь у прийнятті важливих рішень соціального та політичного характеру на місцевому рівні декламуються та описуються у Конституції, нормативно-правових документах місцевого рівня та загальнонаціональних актах. Аналізуючи федеративну країну (Швейцарію), то тут функціонування прямої демократії закріплено тільки у нормативно-правових

документах – статутах територіальних громад та у текстах конституцій суб'єктів федерації.

### **РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ СПРАВАМИ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗВЦІЇ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

#### **3.1 Характеристика окремих форм місцевої демократії в Україні**

У сучасних умовах актуальним питанням є використання демократичних механізмів місцевого управління з метою ефективного використання територій та їх потенціалу.

Демократія на місцевому рівні (місцева демократія) відповідає зазначеній потребі, пропонуючи практичне висвітлення базових концепцій і методів просування демократії на місцевих рівнях. Уповноважені представники пропонують громаді варіанти, ідеї, ресурси для реалізації на місцевому рівні прийнятних для людей форм демократичного виконання завдань.

Підхід «місцевої демократії» є одним із найновіших, котрий набуває популярності в країнах Східної та Центральної Європи. Разом з тим, механізми даного підходу не до кінця реалізовані. По-перше, ми маємо практичні складові використання демократичних інструментів, котрі здійснюються на місцевому рівні, що відрізняється своїми підходами у відповідності з регіоном, у якому реалізується. По-друге, існує конкретна ідея, тобто ряд взаємопов'язаних положень, в яких зазначено належне функціонування демократії.

Слід наголосити, що саме при належному функціонуванні демократичного суспільства спостерігається висока участь громадян у процесі управління. На сьогоднішній день значна кількість політичних партій проводить інформаційну діяльність для суспільства, тим самим розповідаючи про свою діяльність та функціонування. Але шкода, що мало уваги приділяється залученню громадян до вирішення проблем саме місцевого рівня. Зазвичай, це зв'язано з тим, що громадяни сприймаються тільки як виборців, але не слід забувати про те, що

вирішення проблем місцевого рівня проявляється в щоденній роботі з громадянами [18].

Говорячи про ефективну роботу органів місцевого самоврядування слід наголосити на тому, що участь громадян в управлінських справах потрібна, а інколи навіть необхідна. Саме це ґрунтовно окреслено у статтях 38, 69 та 70 Конституції України. Участь громадян у місцевих справах забезпечується завдяки місцевому референдуму.

Розглядаючи детальніше статтю 38 КУ ми можемо окреслити, що вона передбачає право громадян на участь в управлінні державними справами через всеукраїнський і місцевий референдуми. «Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» [24].

У статті 69 чітко підкреслено, що саме референдум є волевиявленням народу, разом із виборами та іншими формами демократії. Місцевий референдум передбачений статтею 7 діючого Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» як «форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення».

За часи незалежності в нашої держави діяло 3 закони, які стосувалися безпосередньо такої форми демократії як референдум. Зокрема, перший Закон «Про Всеукраїнські та місцеві референдуми» був введений в українське законодавство 3 липня 1991 року. За період дії цього закону 5 разів вносили поправки (в 1992, 2001, 2007, 2010, 2012 роках). Але згідно з рішенням Конституційного Суду, від 28 листопада 2012 року, закон визнали недійсним, оскільки не повною мірою відповідав Конституції України. На противагу першому Закону 6 листопада 2012 року був ухвалений новий «Про всеукраїнський референдум». Даний закон діяв 6 років, впродовж яких у ньому лише одного разу було внесено поправку (10 листопада 2015 року). І знову,

оскільки закон не відповідав Конституції України, 26 квітня 2018 року Конституційний Суд України визнав і цей закон недійсним.

Дискусії дали змогу Верховній Раді України прийняти Закон «Про всеукраїнський референдум» № 1135-IX від 26 січня 2021 року, який набрав чинності 11 квітня 2021 року. Закон був ініційований Президентом України Володимиром Олександровичем Зеленським для того, щоб громадяни мали змогу вирішувати найважливіші питання шляхом всенародного голосування, а також брати участь в управлінні державою. В основу новоприйнятого Закону, було покладено європейську практику проведення загальнодержавних референдумів, а також експертні оцінки та поради Венеціанської комісії. Даний Закон визначає правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум, його організацію та порядок проведення. Цей Закон складається з XIII розділів та 135 статей.

Необхідно додати, що наше суспільство готове вирішувати політико-правові питання шляхом всенародного голосування, новий закон «Про всеукраїнський референдум» № 1135-IX, дає змогу це зробити.

Загалом сам термін «референдум» можна розглядати з різних аспектів, так як він тісно взаємодіє з політологічним знанням та національним законодавством, і проявляється через засоби політичної комунікації, спілкування з масами. Відома науковиця у сфері політики Л. Нагорна зазначала, що «не можна не бачити очевидного: розмитість деяких основоположних понять не лише серйозно утруднює пізнавальний процес, але й створює в суспільстві додаткові осі напруги. Політичні уподобання людей і, відповідно, їхню поведінку формують не лише об'єктивні інтереси, але й суб'єктивні уявлення про норму і відхилення від неї. Поняття й терміни можуть бути знаряддям політичної мобілізації і конструювання конфліктного політичного простору – навіть у тому разі, коли самі політичні актори не ставлять перед собою такої мети. Логіка

невіддільності соціальної реальності від її понятійних визначень спрацьовує сама собою» [27].

Референдум – це форма опосередкованої взаємодії громадян, яка проявляється через реалізацію інтересів людей, безперешкодне волевиявлення, котре несе в собі розуміння позитивних і негативних питань, які виносяться на голосування. Також, слід зазначити, що референдум може навіть стати причиною боротьби і протистояння між різними політичними силами, призвести до конфронтації, а тому він повинен використовуватися і слугувати тільки для позитивного результату та загальної вигоди усіх сторін.

Також, не слід забувати про те, що певні переваги безпосередньої демократії несуть за собою і недоліки, які можна ідентифікувати як негативні моменти. Серед них є такі як: незацікавленість громадян, їх безініціативність; значні фінансові витрати; організаційні проблеми і можливість зловживання.

У ході аналізу терміну «референдум» можна сказати, що саме він розширює зовнішні ознаки і розкриває внутрішню функцію та призначення основної форми здійснення народовладдя. Референдум дає можливість громадянам, а саме народові безпосередньо впливати та брати участь у з'ясуванні великого діапазону питань, котрі стосуються суспільно-державного значення.

Референдум – це один із головних чинників прямого народовладдя українського суспільства, основа якої лежить у наділенні правом голосу щодо загальнодержавних та місцевих справ, котре чітко описано у Конституції України [45].

Говорячи про місцевий референдум, то це пряме виявлення волі територіальних громад, що стосується затвердження рішень, які стосуються місцевого значення через пряме голосування учасників, тобто членів громад.

Місцевий референдум можна поділити на дві форми. Перша – функціонує як тип затвердження рішень, котрі у свою чергу, потребують прямого волевиявлення більшої частини громадян, які проживають на конкретній

території, - у даній ситуації він проводиться при необхідності і застосовується задля прийняття рішень, водночас з місцевими радами. Друга – можлива на тих територіях, де проживає невелика кількість населення. Дана форма обрана громадянами для затвердження рішень, які б цілком замінили представницькі органи на даній території.

Місцеві референдуми – це пряме визначення територіальними громадами питань, котрі виникають спираючись на колективні інтереси мешканців, тобто членів конкретної територіальної громади, котрі регулюються та затверджуються законами та нормативно-правовими актами України з приводу повноважень та компетенцій певних органів влади [30].

Місцеві референдуми за підставами проведення класифікують на: факультативні, обов’язкові, імперативні та ініціативні.

За своїм значенням імперативний референдум має найвищу юридичну силу та несе в собі обов’язковий характер. Ініціативний, у свою чергу, задовольняє потреби певної групи осіб, котрі мешкають в межах певної територіальної частини.

У законі не окреслено у яких випадках та за яких питань застосовують факультативний референдум. Даний вид референдуму має таку назву, бо ініціатива його проведення з того чи іншого питання залежить від законодавчого органу або волевиявлення уряду.

Говорячи про обов’язковий референдум, то він передбачає з’ясування певного проблемного питання тільки через проведення місцевого референдуму.

Слід окреслити ряд питань, котрі виносяться тільки на місцеві референдуми: питання про зміну основного рівня місцевого самоврядування в сільських районах; питання про реорганізацію та дошкільних навчальних закладів створених минулим сільськогосподарським колективом; питання про найменування або зміну назви міст, рад, областей чи районів.

Питання утворення та ліквідації районів, віднесення населених пунктів до категорії міст, їхнє найменування чи зміна назви – це переважно право Верховної Ради України (п.29 стаття 85 Конституції України), але загалом дані питання відносяться і на місцевий референдум, що дає можливість жителям певної території збиратися та брати участь у прийнятті рішень. Слід додати, що на місцеві референдуми можуть виноситися також питання дострокового припинення повноважень відповідної ради, сільського, селищного, міського голови.

Спираючись на діюче законодавство існує певний перелік обмежень та питань, котрі не виносяться на місцевий референдум, а саме: питання, які відносяться до органів прокуратури та суду та справи про обрання і звільнення посадових осіб, що відносяться до місцевої ради. Відзначається, що питання, котрі не належать до компетенції місцевого самоврядування не допускаються до розгляду, а також їх результати не нестимуть юридичної значення.

Слід додати, що альтернативою консультативного референдуму є соціологічне опитування, результати якого можуть враховувати певні представники владних структур приймаючи відповідні рішення.

Звичайно, референдуми місцевого значення базуються на засадах таємного голосування, рівності, загальності та безпосередньої участі громадян. Детальніше розглядаючи дані принципи, можна стверджувати, що норма загальності свідчить проте, що громадяни України, які на день виборів досягли вісімнадцятирічного віку та проживають в межах певної території – району, міста, селища, села мають право брати участь у референдумах [40, с.120].

Сама процедура базується на деяких умовах – кожен громадянин має один голос, яким може безпосередньо скористатися; все проходить на рівних засадах; голосування є таємним – контроль за волевиявленням народу неприпустимий та неможливий.

Говорячи про агітацію, то звичайно вона беззаборонно дозволена при прийнятті конкретного рішення, котре виноситься на референдум, громадянам, громадським організаціям, трудовим колективам, політичним партіям. Безперечно, для здійснення цього права надається можливість використовувати засоби масової інформації. Усі рішення, котрі виносилися на референдум мають право бути поширені та опубліковані у різних інформаційно-комунікаційних джерелах, але безпосередньо в день проведення референдуму будь-яка агітаційна діяльність не допускається.

Етапи проведення місцевих референдумів подібні до всеукраїнських і, як правило, виділяють такі фази: призначення місцевого референдуму; утворення територіальних одиниць з проведення місцевого референдуму; утворення комісій; складання списків громадян, які мають право бути залученими до місцевого референдуму; безпосередньо агітація і підведення підсумків.

Підводячи підсумок описаної процедури референдуму і його функціонування на певній території слід зауважити, що він повинен бути пріоритетною формою волевиявлення територіальної громади і виступати вищою нормативно-правовою складовою.

Власне, існує іще одна законодавчо закріплена форма місцевої демократії, і це – загальні збори громадян (зібрання певної частини жителів, мешканців певної території, наприклад, села чи міста з метою розв’язання питань місцевого значення). Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11].

Загальні збори є прямою участю громадян у з’ясуванні питань, які стосуються місцевого характеру, і саме вони є найбільш дієвим методом впливу на владу. За своєю природою, збори є багатофункціональним і поширеним явищем, саме вони можуть простежуватися і досліджуватися як інструмент реалізації місцевої демократії та метод народовладдя.

На нашу думку, загальні збори як інститут місцевої демократії несуть в собі значну частину переваг бо, вони соціалізують громадян, відображують колективну думку та сприяють обговоренню важливих питань та проблем місцевого характеру. Безперечно, люди висловлюють свої думки та побажання, виявляючи зацікавленість у певних подіях, і саме це сприяє тому, що знаходяться оптимальні рішення задля розв'язання деяких питань.

Беручи до уваги історичну практику місцевого самоврядування, необхідно зазначити, що загальні збори є однією з наймасовіших форм місцевої демократії, що суміщає колективне обговорення та індивідуальну активність, а саме діяльність громадян, які виражаються у різноманітних правих та соціальних формах. Яскравими прикладами є участь у голосуванні, виступи, запитання тощо.

Розглядаючи історичний факт, то протягом декількох століть саме збори були ключовою формою керування місцевими справами. На місцевих зборах висвітлювалися питання, що стосуються благоустрою населених пунктів, питання землеволодіння, підтримання церков, утримання доріг тощо.

Безумовно збори як метод здійснення легітимної діяльності громадян виконують інформаційну функцію, котра в свою чергу переплітається з дорадчою. По-перше, до компетенції зборів відносять саме інформування населення з приводу затвердження рішень, ходу їх виконання, надання звітів керівниками певних установ тощо. Говорячи про інформаційну функцію, не слід забувати і про контрольну, яка є не менш важливою, так як має окреслює не лише наявність механізму отримання інформації, але і її оцінку. Контрольна функція передбачає контроль певних рішень, їх виконання на належному рівні та діяльність службових осіб.

Порядок проведення загальних зборів за місцем проживання окреслюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (частина 1, стаття 8), а також статутом територіальної громади [11].

Безумовно, потрібно виокремити компетенцію зборів. По-перше, під час їх проведення розглядаються будь-які питання, котрі відносяться до місцевого самоврядування в межах Конституції, обговорюються проекти рішень рад, заслуховується інформація голів та керівників різноманітних установ, що відносять до муніципальної власності. По-друге, проводиться інформування населення з приводу прийнятих рішень, а також все, що стосується ходу їх виконання. По-третє, обговорюються питання з приводу залучення коштів населення, деяких організацій на благоустрій певної місцевості. По-четверте, беруть до уваги питання, котрі стосуються допомоги ветеранам, інвалідам, багатодітним сім'ям [44, с. 216].

Загальні збори за своєю суттю є відкритою формою народовладдя, котре реалізується через вільне волевиявлення та є одним із головних інструментів місцевої демократії.

Також, ще однією формою волевиявлення є місцеві ініціативи. Вони полягають у ініціюванні розгляду сільською радою певного рішення. У статті 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» йдеться про право членів територіальної громади ініціювати розгляд у відповідній раді певного питання включеного до розпорядження місцевого самоврядування. Можна додати, що це питання пов'язані із затвердженням програм економічного і культурного розвитку; управління майном, котре є державною власністю; встановлення місцевих податків, що відповідаю чинному законодавству [11].

Слід додати, що Положення про місцеву ініціативу, у якому описується розгляд місцевої ініціативи та проведення її відповідною радою може ухвалювати, до прикладу, селищна рада.

Місцеві ініціативи – це своєрідна форма участі громадян у місцевому самоврядуванні, тобто пропозиція оформлена у письмовій формі членами громади, котра носить офіційний характер і має вагоме значення для самої територіальної громади.

У статті 9 Закону України «Про місцеве самоврядування» так окреслюється місцева ініціатива: представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади визначається порядок внесення місцевої ініціативи; члени громади мають повне право почати розгляд окремого питання у раді, котре стосується компетенцій місцевого самоврядування.

Звичайно у законодавчих документах прописано і не забороняються різновиди порядку внесення місцевої ініціативи на розгляд ради, що у свою чергу, дає змогу враховувати соціальні, економічні, національно-культурні та історичні особливості здійснення місцевого самоврядування при дотриманні закону.

Необхідність у реалізації місцевої ініціативи виникає при протистоянні між радою і територіальною громадою.

Так як процедура внесення та розгляду місцевої ініціативи в юриспруденції не окреслюється, то територіальним громадам в певному розділі статуту села необхідно передбачити такі етапи реалізації місцевої ініціативи: суб'єкти місцевої ініціативи, можливість проведення місцевого референдуму.

Серед позитивних рис проведення місцевих ініціатив можна назвати такі: можливість громадян впливати на рішення місцевих рад та високий рівень залучення громади до ухвалення питань місцевого значення [31].

Звичайно, на сьогоднішній день спостерігається слабкість місцевих ініціатив. Серед основних причин можна виокремити такі: прогалина у правовому забезпеченні, небажання рад до залучення громадян при прийнятті рішень, соціальна інертність організацій громадського суспільства, не завжди результативні наслідки внесення місцевих ініціатив.

Громадські слухання – це пряма участь громадян у реалізації місцевого самоврядування, що відповідає нормативно-правовим аспектам. Ціллю проведення даної форми прямої участі є висвітлення для громадськості позицій

влади, їхніх поглядів на нагальні проблеми громади та безпосередній зв'язок із жителями, тобто їхні пропозиції і зауваження з приводу окремих проблем.

Безумовно територіальна громада або міський, сільський чи селищний голова можуть бути суб'єктами громадських слухань. Також, саме у статутах територіальних громад має бути зазначено хто саме може ініціювати проведення громадських слухань.

На нашу думку, громадські слухання мають як позитивні аспекти, так і негативні. Говорячи про позитивні ми можемо окреслити такі: економічність у проведенні; залучення значної частини громадян до вирішення різних питань, які є важливими на місцевому рівні; змога публічно висловлювати свої побажання чи незадоволення членам громади або суб'єктам влади. Серед негативних аспектів такі як: недостатньо регулюється законом, недосконалість навичок проведення.

Значущим складником місцевого самоврядування є органи самоорганізації населення, правовий статус яких окреслюється в законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 4, 14, 16) і «Про органи самоорганізації населення» [31].

Говорячи про органи самоорганізації населення необхідно розуміти, що це певний представницький орган, котрий складається та утворюється за участю жителів, які проживають на певній території, наприклад в межах села чи міста, для виконання завдань передбачених законом «Про органи самоорганізації населення».

Також, органи самоорганізації можна поділити на такі три складові. Перша – органи самоорганізації населення, котрі утворюються частиною жителів населеного пункту, а саме: вуличні, будинкові, квартальні комітети. Друга – органи самоорганізації населення населених пунктів – селищні комітети, які створюють жителі певної території, котрі перебувають в адміністративних межах міста, населеного пункту. Третя – органи самоорганізації населення районів у

містах, мешканці яких утворюють територіальну громаду, котра не виступає незалежним суб'єктом місцевого самоврядування.

Розглядаючи статтю 3 Закону України «Про органи самоорганізації населення» ми можемо окреслити такі основні завдання: задоволення культурних, соціальних, побутових потреб жителів через надання конкретних послуг; участь у здійсненні культурного, соціального, економічного розвитку окремих територій; створення умов для участі громадян у вирішенні питань, що стосуються міста у рамках законодавчих актів.

Безумовно необхідно виокремити ряд принципів організації діяльності органів самоорганізації населення, серед яких є: принцип виборності, гласності, законності, територіальності, фінансової та організаційної підзвітності [38].

Принцип виборності полягає у обмеженні строку повноважень органу самоорганізації населення строком повноважень відповідної місцевої ради, а також, обрання органу самоорганізації населення на основі рівного, загального виборчого права через таємне голосування громадян проживаючих в межах певної території.

Принцип гласності передбачає прозорість, законність органів самоорганізації населення, котре обумовлює вчасне доведення рішень до відома мешканців певної території, котрі мають бути проінформовані про роботу органу самоорганізації населення.

Принцип законності передбачає те, що органи самоорганізації населення мають діяти лише в межах закону, що зазначено у Конституції України та інших законодавчих документах, котрі передбачають правові аспекти їхньої діяльності.

Принцип територіальності обумовлений перспективою утворення органу самоорганізації населення виключно за територіальною ознакою (в межах вулиці, кварталу, селища). Також, забороняється створення органів самоорганізації населення за галузевою та іншими ознаками.

Принцип фінансової та організаційної підзвітності полягає у забороні на втручання органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади у діяльність органу самоорганізації населення, окрім випадків передбачених законом, а також, орган самоорганізації населення може самостійно використовувати свої фінансові ресурси на конкретні цілі, які зазначені у Положенні про орган [29].

Звичайно бути обраним та обирати органи самоорганізації населення можуть жителі, які проживають на конкретній території і сам порядок проведення виборів Законом «Про органи самоорганізації населення». В даному законі окреслено виборчі права при виборах до органів самоорганізації населення: досягнення жителем вісімнадцятирічного віку, проживання на певній території на законних підставах, а також, неможливість брати участь у виборах особам, які є не дієздатними. Усі вищезазначені принципи є важливими адже забезпечують свідоме волевиявлення жителів при виборі органу самоорганізації населення.

Отже, з усього вищезазначеного можна зробити висновок, при відповідній роботі демократичного суспільства простежується доволі високе залучення громадян у процес управління. Саме це може свідчити про те, що громадсько-політичних об'єднання проводять інформаційну діяльність для громадян. Але, на жаль, недостатньо уваги приділяється залученню громадян до вирішення проблем на місцевому рівні.

### **3.2 Участь громадян в управлінні місцевими справами: проблеми та перспективи**

У ході ухвалення важливих політичних рішень, у тому числі і місцевих, вагому роль посідає взаємодія громадян та державного управління. Процес демократизації несе за собою розширення форм прямої демократії, а саме питання з приводу розвитку держави та громадянського суспільства. Спираючись на законодавчі акти та Конституцію України необхідно зазначити, що засадничими формами демократії є референдум та вибори. Також, «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ», відповідно до статті 5 Конституції України.

Слід зазначити, що народ законно може здійснювати владу, а саме: безпосередньо, через органи місцевого самоврядування та державної влади.

Говорячи про безпосередню участь громадян необхідно зазначити, що це є вибори та референдум, котрі показують пряму волю народу. Здійснюючи владу через органи місцевого самоврядування, можна стверджувати, що дана форма є найближчою до народу, а також, громадяни та їх пряма діяльність спрямовані на вирішення питань соціального за державного рівня. Розглядаючи діяльність народу через органи державної влади, ми можемо сказати, що влада від імені народу здійснюється державними органами за участю необхідних фахівців у певній галузі [33].

Безумовно в Україні ми можемо спостерігати збалансований розвиток демократичної участі майже на всіх рівнях, однак в період змін демократичних стандартів дієвим є основний рівень – громада.

Участь громадян в управлінні місцевими справами є основоположною складовою місцевого самоврядування, саме на цьому базується чимало форм впливу на процес прийняття та затвердження управлінських рішень конкретно на місцевому рівні. На сьогоднішній день досить важливим є мобілізація громадян

та їх здібностей, задля впровадження нових методів місцевої самоорганізації суспільства [37].

Становлення ладу місцевого самоврядування та визначення об'єднаної територіальної громади як ключового суб'єкта спонукає до визначення глибинних процесів економічного, соціального та політичного оновлення, передусім держави та суспільства, і є об'єктивною передумовою процесу реформування, який на сьогодні впливає на правовий та демократичний розвиток України. Все це можна пояснити тим, що: усі громадяни нашої держави, жителі певних територій, мають право бути залучені до місцевого самоврядування, також, усі реформи (економічні, політичні, адміністративні) мають реалізовуватися на місцях або виходити на локальний ступінь.

З вищесказаного треба наголосити, що місцеве самоврядування відображає культурні, національні, економічні, географічні та політичні особливості, наголошує на належності громадянина до конкретної об'єднаної територіальної громади та відіграє вагому роль у політичному залученні українського суспільства.

Основний Закон нашої держави декламує головні легітимні передумови для належного функціонування та розвитку місцевого самоврядування. Україна є демократичною країною, а це значить, що громадяни мають право на участь в управлінні державними справами. Безумовно, місцеве самоврядування надає можливість мешканцям міст, сіл самостійно розв'язувати питання територіального значення.

Головним завданням місцевої реформи в Україні є вироблення активної системи прямої місцевої демократії участі. На сьогоднішній день точиться питання про нові форми взаємодії інститутів місцевого самоврядування разом із громадянським суспільством, функціонування різноманітних способів інформування населення про роботу органів влади. Виходячи з цього, виникають

певні процеси та інструменти електронної демократії на локальному рівні, вкорінення системи громадської експертизи та інших форм зв'язку [39].

На нашу думку, демократія участі ширше розкривається у процесах волевиявлення громадян. Фундаментальна система прямої демократії зводиться до об'єднання соціально та політично різних людей у певне товариство, що приймає збалансовані рішення, котрі співпадають з інтересами більшості громадян проживаючих в межах певної території. Також, необхідно зазначити, що на сьогодні головною метою місцевого самоврядування є забезпечення членів територіальної громади правом ухвалювати та вирішувати питання місцевого значення та забезпечувати права та інтереси людей.

Звичайно ми можемо спостерігати певну роботу між населенням та органами місцевого самоврядування. Але це не укорінилося у звичну складову для більшості органів місцевого самоврядування в Україні.

Головними недоліками, котрі стосуються участі громадян в місцевому самоврядування можна назвати такі: нехтування думкою громадян під час прийняття певних рішень; недовіра громадян до фахівців, котрі залучені до органів місцевого самоврядування; недооцінення громадянами власних можливостей у роботі з органами місцевого самоврядування; неналежне інформування людей з приводу діяльності місцевого самоврядування, а саме говорячи про кошти громадян і куди вони були спрямовані.

На нашу думку, належна робота громадянського суспільства та місцевого самоврядування може зміцнити загальнолюдські принципи, дати віру та впевненість людям до державних інститутів [1, с. 37].

26 лютого 2016 року Президентом України був затверджений Указ Про розвиток громадянського суспільства на 2016-2020 роки, що у свою чергу, сприяло підвищенню ролі суспільства у політичному просторі [37].

Необхідно наголосити на тому, що заходи для впровадження націлені на піднесення ступеня осмислення громадянами демократичних принципів та

самоорганізації при вирішенні загальносуспільних проблем. Це все зможе бути впроваджено в життя тоді коли органи самоорганізації населення перейдуть з виконавчих щаблів на іншу площину, а саме – інститут громадянського суспільства.

Також, ми не лишили поза межами уваги постанову Кабінету Міністрів «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». В ній йдеться про створення громадських рад, становлення інституту громадських консультацій та залучення людей до місцевого самоврядування.

Безумовно закріплення процесів громадської участі вимагає сукупного підходу, а механізм удосконалення безпосередньої демократії має дві типові складові: активна діяльність органів влади при залученні громадян до прийняття певних рішень, а також пряма готовність людей брати участь у вирішенні локальних справ [35].

Слід зазначити, нагальним є забезпечення та здійснення громадянами права брати участь у справах місцевого рівня, що у свою чергу має ґрунтуватися на правових приписах щодо жителя конкретного населеного пункту.

Участь громадян у вирішенні місцевих справ має базуватися на організаційних та правових засадах і утворюватися на основі конкретних аспектів: проявом активного залучення жителів певної громади; налагодження ділових відносин між бізнесом, соціально активними громадянами, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Необхідно наголосити на такому понятті як «інституалізації демократії». Перш за все, це механізм вироблення нових інститутів демократії, котрі відповідають конкретним вимогам політичного та соціально-економічного розвитку країни. На думку американського політолога, професора Гарвардського університету Роберта Патнема саме інституалізацію демократії як процес необхідно аналізувати крізь призму декількох аспектів. По-перше, механізм прийняття суспільством нормативних структур, традицій та законів. По-друге,

вироблення структур відповідальних за формування даних приписів, котрі створюють відповідну інституціональну поведінку суспільства. По-третє, утвердження думки суспільства до демократичних норм, які відповідають інституційному порядку [57].

На думку більшості науковців інституціоналізацію демократії потрібно розглядати через ефективність нових інститутів, що гарантують дієвість функціонування державного управління в межах декількох підходів та до таких інститутів відносять: чесні вибори та легітимна участь кандидатів та виборців під час їх проведення; свобода самовираження, саме це означає, що кожен громадянин нашої незалежної держави має право вільно висловлювати свої думки, осуджувати владу, економічних, соціальних лад та політичних діячів; повна незалежність громадських організацій, що дає законну можливість кожному бути залученим до громадських структур.

Усі вищеперераховані складові спрямовані на забезпечення прав та інтересів громадян щодо державного управління, і саме це передбачає наявність різних поглядів та позицій державної політики та дієвого процесу стратегічного курсу держави. Виходячи з цього, необхідно посилити роль демократичних інститутів та балансувати потреби громадської практики в управлінні державою [6].

На нашу думку, ґрунтовна роль демократії участі зводиться не лише до зміни представницької демократії, котра функціонує на принципах поділу влади та чесного виборчого процесу, а також доповнює її та робить більш ефективною.

Слід зазначити, що демократія участі виконує ряд важливих функцій: сприяє прозорій діяльності органів місцевої та державної влади; надає перспективу залучення громадян до політичного життя; гарантує високий ступінь належної діяльності державної політики; надає умовну програму за якої люди можуть захищати права та відстоювати свої інтереси, що і є в кінцевому етапі активним розвитком демократичного суспільства.

А тому, ми можемо стверджувати, що громадська реформа, котра переважає сьогодні у галузі публічного управління має зважати на засоби, за допомогою яких громадяни прямо здійснюють публічну владу. Якраз при безпосередній демократії громадяни можуть брати участь у публічному управлінні.

Отже, на нинішньому етапі значних змін конструктивне співвідношення вищезазначених форм є необхідним чинником демократичного врядування, бо стійкий демократичний розвиток держави залежить від громадянського суспільства, котре і є ключовою об'єднуючою частиною збереження демократії.

## ВИСНОВКИ

Провівши порівняльний аналіз участі громадян в управлінні місцевими справами ми приходимо до таких висновків:

1. Місцева демократія та демократія в цілому ідентифікується як влада народу і сучасне суспільство в умовах постійного розвитку не може існувати поза межами загально-цивілізаційних засад тому що, без гуманізму не може існувати демократії. Необхідно наголосити, що у літературі існує багато визначень даного поняття, але їх об'єднують критерії свободи громадян та пріоритетності прав людини.

Історія становлення та розвитку демократії зароджувалися ще у Стародавній Греції та продовжують розвиватися по сьогоднішній день.

В давню епоху форми демократії набули своєї аргументованості в наукових доробках багатьох вчених, серед них і в працях Шарля Монтеск'є, в яких він найповніше описав поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Дана теорія стала основоположною для функціонування демократії.

2. Протягом багатьох років місцева демократія переживає великі трансформаційні процеси, завдяки еволюційним передумовам, які спричинені політичними, економічними та соціальними чинниками. Вивчивши історичні передумови становлення місцевого самоврядування в Україні необхідно наголосити на тому що, з плином часу історичні події призвели до становлення та розвитку місцевої демократії в Україні, враховуючи ці складові можемо стверджувати, що є підстави для розвитку та вдосконалення місцевої демократії на належному рівні.

3. Ми описали основні форми участі громадян, які використовуються в сучасній Україні, серед них: місцеві вибори, референдум, загальні збори, місцеві ініціативи, громадські слухання та можемо стверджувати, що всі ці форми участі громадян є ключовими у формуванні місцевої демократії. Вони мають як

позитивні так і негативні аспекти, але їх об'єднує те що, забезпечується реальна можливість кожному громадянину брати участь у вирішенні місцевих справ.

4. Ми провели аналіз між декількома європейськими країнами Італією, Францією (унітарних) та Швейцарією (федеративної) з метою удосконалення місцевої демократії в Україні. Обираючи дані країни ми спиралися на їх різну політичну історію та державний устрій.

Особливостями місцевої демократії в цих країнах можна віднести те, що в Італії та Франції положення, які визначають право громадян на пряму участь у прийнятті важливих рішень соціального та політичного характеру на місцевому рівні декламуються та описуються у Конституції, нормативно-правових документах місцевого рівня та загальнонаціональних актах. Щодо федеративної країни (Швейцарії), то тут функціонування прямої демократії закріплено тільки у нормативно-правових документах – статутах територіальних громад та у текстах конституцій суб'єктів федерації.

5. Опрацювавши матеріал, що стосується місцевої демократії і її особливостей функціонування в умовах децентралізації влади в Україні ми можемо надати пропозиції та рекомендації розвитку місцевої демократії в Україні, вони наступні: необхідно на місцевому рівні формувати у мешканців територіальної громади практичні навички та вміння, проводити інформатизацію населення, просвітницькі заходи, активізувати громадян до участі у місцевих справах, розвивати самоврядну культуру, що сприяло би залученню громадян до місцевих справ на належному рівні.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності / Ю. Бальцій // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. - №1(11). – С. 46-49.
2. Батанов О. В. Партиципативна демократія в системі місцевого самоврядування: проблеми законодавчого регулювання / О. В. Батанов, В. В. Кравченко, Х. В. Приходько // Аспекти публічного управління. – 2014. № 9-10. – С. 12-28.
3. Біленчук П.Д. , Кравченко В.В., Підмогильний М.В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : [навч. посіб.] / П.Д. Біленчук, В.В. Кравченко, М.В. Підмогильний – К. : Атіка. – С. 2000 – 300.
4. Браун П. Посібник з аналізу державної політики. — К.: Основи, 2000.
5. Веймер Девід Л., Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998.
6. Власенко С. Г. Інституціоналізація демократії: сутність, основні концепції, підходи [Електронний ресурс] / С. Г. Власенко // Демократичне врядування. – 2015. – Вип. 15. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr\\_2015\\_15\\_9/pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2015_15_9/pdf).
7. Гаск Ф. А. Конституція свободи / Пер. з англ. М. Олійник та А. Королишина. — Л.: Літопис, 2002.
8. Головатий, М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. С. 230.
9. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. — К.: МАУП, 2002.
10. Головатий М. Концептуальні засади політичної теорії та методів її дослідження. Політичний менеджмент. 2012. № 1-2. С. 3-10.

11. Грицяк І.А Зародження, становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні. Правові та організаційні проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування: автореферат дис. / А.І Грицяк – К. 1993 // Місцеве самоврядування та регіональний розвиток – 2013. – С.58-64.
12. Даль Р. Демократія та її критики / пер. з англ. Харків: РА-Каравела, 2002. – С. 440.
13. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. – С. 284.
14. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. — К.: Вид-во УАДУ, 2000.
15. Електронна демократія: навч. посіб. / Загальна редакція Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов. Київ: НАДУ, 2015. – С. 66.
16. Європейська хартія міст II Маніфест нової урбаністики. 15-та Пленарна сесія Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Резолюція 269 ( 2008 р.).– [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
URL:<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1303089&Site=COE&direct=true>
17. Європейське врядування. Біла Книга[Електронний ресурс] / Комісія Європейських співтовариств – Брюсель, 2001. – Режим доступу:  
[http://pravo.org.ua/files/konstatyuc/WHITE\\_BOOK\\_UKR\\_REV.pdf](http://pravo.org.ua/files/konstatyuc/WHITE_BOOK_UKR_REV.pdf).
18. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В. Становлення та розвиток органів місцевого самоврядування в Україні (1991–2019 роки). Право і безпека. № 2 (77). 2020. С. 106–117.
19. Закон України «Про всеукраїнський і місцеві референдуми» від 03.07.1991 №33-VI
20. Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 07.12.1990 №533 – XII [Електронний ресурс]
21. Історія становлення місцевого самоврядування в Україні.

URL:[https://studies.in.ua/ms\\_seminar/467-story-stanovlennya-mscevogo-samovvryaduvannya-v-ukrayin](https://studies.in.ua/ms_seminar/467-story-stanovlennya-mscevogo-samovvryaduvannya-v-ukrayin). Html

22. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 159-163.

23. Конституція України – офіційний текст, Розділ II стаття 38 Конституція України.

URL:<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

24. Конституційне право України / За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. – К.: Український центр правничих студії, 1999. – С. 157.

25. Ладані В. О. Консолідація демократії в період системної трансформації: концептуальні засади дослідження. Грани. 2014. № 1. С. 69-75.

26. Литвиненко І. Л. Історичні традиції становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні / І.Л. Литвиненко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002, с. 43-49. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap\\_2002\\_1\\_10.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2002_1_10.pdf).

27. Нагорна Л. Поняття “національна ідентичність” і “національна ідея” в українському термінологічному просторі / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. Наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2003. – № 2. – С. 14-31.

28. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.

29. Основи демократії: навч. посібник / За ред. А. Колодій. Львів: Астролябія, 2009. 832 с.

30. Основи конституційного права Франції // Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / За заг. ред. В. О. Ріяки. — Київ : Юрінком Інтер, 2006. — С. 310-338.

31. Основи місцевого самоврядування : [навч. посібник] / [В.В. Кравченко, Н.А. Тягай та ін.]. – К. : Атіка.. 2003 – С. 120.

32. Пауел Дж.-Б. Сучасні демократичні країни. Участь у політичному житті, стабільність і насильство / Пер. з англ.: Христенко О.В., Горбатько В.К. Харків: Каравела, 2004. С. 288.
33. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 808.
34. Політологія : [підручник], М.М Вегеш ; ред. М.М Вегеш – К. : Знання, 2008 – (Серія «Вища освіта XX століття»)
35. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
36. Про Раду Європи : М-во закордон. справ України.  
URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/pro-radu-yevropi>
37. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 року №68/2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www/president.gov.ua>
38. Розанвалон П. Демократична легітимність. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. С. 287.
39. Рябов С.Г.Референдум / С.Г. Рябов // Політологічний енциклопедичний словник / [упор. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – С. 568-569.
40. Семенюк О. Д. Плебісцит – референдум / О. Д. Семенюк // Культура слова : [респ. міжвід. зб.]; АН України; Ін-т укр. мови; [відп. ред. Є. Я. Єрмоленко]. – К. : Наук. думка, 1992. – Вип. 43. – С. 102
41. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / За ред. С. Д. Максименка, В. Т. Циби, Ю. Ж. Шайгородського та ін. — К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2003.
42. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002.

43. Стулова І. М. Політичні інститути й економіка: взаємодія та взаємозалежність / Автореф. дис. канд. політ. наук. — О. 2002.
44. Територіальна громада : дієвість :[моногр.] / Ю.О. Куц, В.М. Січенко, В.В. Мамонова, С.В. Газврян / за заг. ред. Ю.О. Куца. — Х.: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. С. 340.
45. Ткачук А., Ткачук О . Що таке демократія? Знати, розуміти, застосовувати. Київ: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. С. 96.
46. Технології політичної влади: Зарубіжний досвід. — К.: Вища шк., 2009.
47. Толстоухов А. В. Філософія демократії: Есе — К.: Новий друк, 2005.
48. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: Кол. моногр. / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: МАУП, 2002.
49. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: Кол. моногр. / Г. В. Щокін, М. В. Попович, М. С. Кармазіна та ін.; За заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого; Авт. передм. Л. М. Кравчук. — К.: МАУП, 2000.
50. Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз / Кер. авт. кол. О. Дергачов. — К.: Політ. думка, 1996.
51. (III) універсал Української Центральної Ради / Офіційна сторінка Верховної Ради України [Електроний ресурс].
52. Участь громадян у здійсненні місцевого самоврядування / За ред. В. В. Кравченка. — К.: Атіка, 2004. — С. 264.
53. Федоренко В. Л. Поняття і види референдумів в Україні / В.Л. Федоренко // Конституційне право України. Академічний курс : Підручник : У 2-х т. / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. — К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. думка”. — Т. 2. — 2008. — С. 208-218.
54. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія — Управління — Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001.

55. Шляхи формування громадянського суспільства в Україні. Забезпечення права людини на свободу слова та інформацію (за матеріалами засідання “круглого столу”, 11 квіт. 2001 р., м. Харків): Наук. зб. — Х.: УАДУ ХФ, 2001.

56. Les Constitutions de 1791 à 1958 sur le site du Conseil constitutionnel - Сайт Конституційної ради - огляд всіх конституцій з 1791 до 1958.

57. Putnem R. D. Bowling Alone Text / R. D. Putnem // Journal of Democracy. – 2013. - №6. – P. 67.

58. Ekins R. A. Government for the People: The value of representative democracy. Guest Paper, Aucland Law School, October, 2009.

URL:<https://www.maxim.org.nz/site/DefaultSite/filesystem/documents/GP%20Richard%20Ekins%20oct%2009.pdf>

59. Lührmann A., Rooney B. Autocratization by Decree: States of Emergency and Democratic Decline. Comparative Politics. Volume 53, Number 4, July 2021, pp. 617-649.

URL:<https://www.ingentaconnect.com/content/cuny/cp/2021/00000053/00000004/art00004>.

60. United Nations E-Government Survey 2020. E-Government for the Future We Want.

URL:[https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/E-Gov\\_Complete\\_Survey-2020.pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2020.pdf).